

Semantic Analysis of Surah al-Fajr Based on Roland Barthes' Five Codes

Batool Mohseni Rad ¹ | Obyedollah Kooch Tootazehi ²

1. Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran. Email: betimohseni@lihu.usb.ac.ir
2. Corresponding Author, PhD Student in Arabic Language and Literature, Faculty of Literature, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran. Email: tootazehi@pgs.usb.ac.ir

Article Info

Article type:
Review Article

Received: 23 August 2025
Revised: 7 October 2025
Accepted: 27 October 2025
Available Online: 1 November 2025

Keywords:
Quran; Semiotics; Roland Barthes' Five Code; Surah al-Fajr.

Abstract

One of the modern approaches to understanding the Quranic text is the use of semiotic tools to uncover the codes that activate the mechanisms of meaning production within the text. Surah al-Fajr is among the richest surahs of the Quran in terms of semiotic potential. This research, based on Roland Barthes' theory of the five codes, employs an analytical method to examine the hermeneutic, proairetic, symbolic, cultural, and semantic codes in this surah. The aim is to discover the hidden semantic structures at different levels of signification and to analyze the semiotic relations within the linguistic, historical, and intertextual layers of the verses. According to the findings, the hermeneutic code, through the enigmas posed by the repeated oaths at the beginning of the surah, presents the occurrence of resurrection as undeniable. The proairetic code indicates that the fate of the rebellious—such as Pharaoh, 'Ad, and Thamūd—will be confronted by divine wrath. Additionally, actions presented in the form of divine blessings, which serve as rewards for the righteous, are also expressed. The semantic code creates a broad semantic field for certain words, exposing the audience to a range of semantic interpretations. Words such as *al-fajr* (the dawn), apparently a temporal term, become one of the most semantically dense words in the surah. The cultural code, by recalling the histories of rebellious nations, serves as an encouragement to avoid arrogance and reprehensible actions that lead to a bad end. Finally, the symbolic code, by creating semantic oppositions, seeks to draw a clear picture of the layers of meaning.

Cite this article: Mohseni Rad, B.; Kooch Tootazehi, O. (2026). Semantic Analysis of Surah al-Fajr Based on Roland Barthes' Five Codes. *Quranic Doctrines*, 23(43), 423-451. <https://doi.org/10.30513/qd.2026.7081.2561>

© The Author(s). Publisher: Razavi University of Islamic Sciences.

Extended Abstract

Introduction

In the analysis of literary texts, we encounter multiple layers of meaning, for which linguistics is the best tool to discover semantic connections and establish relationships between them. The Holy Quran, in addition to its guiding role, is a linguistic and semantic text that conceals complex layers of structure, meaning, and message. In recent decades, the expansion of interdisciplinary approaches, especially semiotics, has opened new paths for analyzing and discovering meanings in the Quranic text. One influential theory in this field is Roland Barthes' theory of the five codes, according to which the text is not a collection of signs but a dynamic network of semantic relations. These codes include the hermeneutic code (question and suspense in narration), the proairetic code (action and event), the symbolic code (opposition and metaphor), the cultural code (historical and social references), and the semantic code (lexical connotations). Surah al-Fajr, due to its narrative structure, semantic oppositions (light/darkness, faith/transgression), and historical references ('Ād, Thamūd, Pharaoh), provides a suitable ground for study based on Barthes' fivefold model.

Literature Review: No previous research was found specifically on the five codes of Surah al-Fajr. However, several literary analyses have been conducted on this surah. Kodkhodaei and Samadāniyān (2019), in "A Semantic Rereading of the Oaths in Surah al-Fajr in Relation to Its Content," examined the oaths and their instances from a semantic perspective. Their findings indicate that the opening of surahs with oaths signifies an important matter for God, and the object of the oath is semantically connected to the content of the surah. However, the present study focuses on different types of decoding, semantic context, and hidden secrets. Fasihi (2024), in "An Analysis of the Final Fifteen Verses of Surah al-Fajr," examined the surah from four linguistic aspects: lexical, morphological, syntactic, and rhetorical, showing that understanding the meanings and usages of key words and the changes in their original structure leads to transformations in the appearance of words. Keshavarzi et al. (2023), in "Aesthetic Geometric Analysis of Surah al-Fajr and Its Role in Interpretation," investigated the geometric beauties between the four sections of the surah and the internal beauties of each section within the framework of literary sciences, especially rhetoric. The present study differs from these, as it analyzes the layers and codes with a semiotic approach. Regarding layered semiotic analyses of the Quran, Zaryavand et al. (2022) in "Layered Semiotics of the Codes of Surah al-Nāzi'āt Based on Roland Barthes' Theory," and Pirāni-Shāl and Zaryavand (2020) in "Layered Semiotics of the Codes of Surah al-Masad from the Perspective of Roland Barthes," analyzed the five codes in those two surahs. Since the present study differs in the choice of surah, and the Quran is a treasure trove of hidden meanings, decoding each part or surah is beneficial. This research aims to decode another surah, thereby uncovering implicit meanings and layers intertwined in an unbroken texture.

Based on the importance of the subject, the study seeks to answer the following questions:

- a. What mechanisms does Roland Barthes' theory of the five codes offer for analyzing the meaning of the Quranic text, particularly Surah al-Fajr?
- b. How does the interaction among the hermeneutic, proairetic, symbolic, cultural, and semantic codes lead to the production of multiple layers of meaning in Surah al-Fajr?

Method

This research employs a descriptive-analytical method based on semiotic analysis. The theoretical framework is Roland Barthes' five codes. Data were collected through library research, and the analysis was conducted qualitatively. The process involved: (1) identifying and extracting verses of Surah al-Fajr, (2) applying each of the five codes to the relevant verses, (3) analyzing the semantic and structural relations among the codes, and (4) interpreting the mechanisms of meaning production within the surah. The study focuses on how the codes interact to create a multi-layered semantic network.

Results

The findings reveal that each of Barthes' five codes operates distinctly yet interactively within Surah al-Fajr:

- **Hermeneutic Code:** The repeated oaths at the beginning of the surah (e.g., "By the dawn, and by ten nights...") function as enigmas that create suspense. The answer to these enigmas is the undeniable occurrence of the Day of Judgment and the ultimate justice of God. The surah builds questions in the mind of the audience and then resolves them through the depiction of divine punishment and reward.
- **Proairetic Code:** The surah presents a sequence of actions and events. The rebellious acts of Pharaoh, 'Ād, and Thamūd lead to their destruction as a consequence of divine wrath. Conversely, the righteous soul at peace (al-naḥs al-muṭma'innah) is invited to enter paradise. These action chains establish a clear causal logic: transgression leads to punishment, and righteousness leads to reward.
- **Semantic Code:** Certain words in the surah carry dense and multi-layered connotations. The word "al-fajr" (dawn), for example, transcends its temporal meaning to symbolize the breaking of truth, the emergence of light after darkness, and perhaps the dawn of resurrection. Similarly, "al-watr" (the odd) evokes notions of divine oneness and the uniqueness of God. These connotations enrich the semantic field of the surah.
- **Cultural Code:** The surah references historical nations ('Ād, Thamūd, and Pharaoh) whose stories were well-known in the cultural memory of the Arabian Peninsula. These references serve as moral lessons, warning against arrogance, tyranny, and corruption. The cultural code activates the audience's historical knowledge to reinforce the surah's ethical message.
- **Symbolic Code:** The surah employs symbolic oppositions: light vs. darkness,

faith vs. transgression, the righteous soul vs. the rebellious. These binary oppositions create a symbolic structure that clarifies the moral and theological stance of the surah. The dawn itself becomes a symbol of hope, divine guidance, and resurrection.

The interaction among these codes creates a coherent semantic network. The hermeneutic code poses questions, the proairetic code narrates actions and consequences, the semantic code enriches key terms, the cultural code grounds the message in history, and the symbolic code visualizes the moral contrasts.

Conclusions

This study demonstrates the applicability and effectiveness of Roland Barthes' five-code model for analyzing Quranic surahs, specifically Surah al-Fajr. The findings show that the surah is not a linear text but a multi-layered network of meanings. The hermeneutic code engages the audience through oaths and enigmas, leading to the central message of resurrection. The proairetic code establishes causal relationships between human actions and divine consequences. The semantic code transforms ordinary words into dense carriers of theological significance. The cultural code connects the surah's message to historical memory, providing tangible lessons. The symbolic code structures the moral vision through oppositions. Together, these codes contribute to the rhetorical inimitability (i'jāz) of the Quran and offer a deeper understanding of its guidance. This research opens new avenues for interdisciplinary Quranic studies, blending semiotics, linguistics, and theology.

Author Contributions

All stages of the research including conceptualization, data collection, analysis, and drafting of the initial and revised versions were carried out with equal participation by both authors.

Data Availability Statement

No data are available. All sources are cited in the references.

Acknowledgements

The authors express their sincere gratitude to the esteemed reviewers and the editorial team for their valuable efforts and constructive comments.

Ethical Considerations

The authors have adhered to the principles of research ethics, avoiding data fabrication, distortion, plagiarism, and any form of academic misconduct.

Funding

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflicts of interest regarding the publication of this article.

Declaration on the Use of AI Tools

No artificial intelligence tools were used in the preparation of this article. The authors take full responsibility for the content of the published work.

تحلیل معنایی سوره مبارکه «فجر» با رویکرد رمزگان پنج‌گانه رولان بارت

✉ | عیداله کوچ توتازه‌ی^۱ | بتول محسنی راد^۲

۱. استادیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. رایانامه: betimohseni@lihu.usb.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. رایانامه: tootazehi@pgs.usb.ac.ir

چکیده

یکی از راه‌های نوین فهم متن قرآن، استفاده از ابزار نشانه‌شناسی برای کشف رمزگان‌هایی است که سازوکارهای تولید معنا را در متن فعال می‌کنند. سوره مبارکه فجر یکی از غنی‌ترین سوره‌های قرآن در زمینه نشانه‌شناسی است. این پژوهش با تکیه بر نظریه رمزگان‌های پنج‌گانه رولان بارت، به روش تحلیلی، به بررسی رمزگان هرمنوتیکی، کنشی، نمادین، فرهنگی و معنایی در این سوره پرداخته است. هدف از این مطالعه، کشف ساختارهای پنهان معنایی در سطوح مختلف دلالت لایه‌های معنایی و تحلیل مناسبات نشانه‌ای موجود در لایه‌های زبانی، تاریخی و بینامتنیتی آیات است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، رمزگان هرمنوتیک نشان می‌دهد که با طرح معماهایی که در اثر قسم‌های مکرر در آغاز سوره آمده، وقوع رستاخیز را امری انکارناپذیر می‌داند. رمزگان کنشی بیانگر آن است که سرانجام سرکشانی همانند فرعون، عاد و ثمود با قهر الهی مواجه خواهد شد. ضمن این‌که کنش‌هایی که در قالب موهبت‌های الهی است و پاداشی برای نیکوکاران است نیز بیان گردیده است. رمزگان معنایی میدان وسیع معنایی برای برخی واژگان ایجاد کرده است که مخاطب را در معرض مجموعه‌ای از برداشت‌های معنایی قرار می‌دهند. واژه‌هایی همانند «الفجر» که واژه‌ای به‌ظاهر زمانی است، به یکی از پرتراکم‌ترین واژگان معنایی سوره تبدیل می‌شود. رمزگان فرهنگی با یادآوری سرگذشت اقوام و طغیانگران، تشویقی است به دوری از تکبر و افعال ناپسندی که سرانجام بدی در پی خواهد داشت، و در نهایت، رمزگان نمادین در پی آن است که با ایجاد تقابل‌های معنایی، تصویری روشن از لایه‌های معنایی ترسیم نماید.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: ترویجی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۲/۳۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۵/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۸/۵

تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۴/۸/۲۱

کلیدواژه‌ها

قرآن، نشانه‌شناسی، رمزگان
پنج‌گانه رولان بارت.

استناد: محسنی راد، بتول؛ کوچ توتازه‌ی، عیدالله. (۱۴۰۵). تحلیل معنایی سوره مبارکه «فجر» با رویکرد رمزگان پنج‌گانه رولان بارت. آموزه‌های قرآنی، ۴۳(۴۳)، ۴۲۳-۴۵۱.

<https://doi.org/10.30513/qd.2026.7081.2561>

مقدمه

در بررسی متون ادبی، با لایه‌های متعدد معنایی مواجه هستیم که زبان‌شناسی در این زمینه برای کشف ارتباط معنایی و ایجاد روابط بین آن‌ها بهترین گزینه تحلیل متن است. قرآن کریم افزون بر جایگاه هدایتگر خود، متنی زبانی و معناشناختی است که لایه‌های پیچیده‌ای از ساختار، معنا و پیام را در خود نهفته دارد. در دهه‌های اخیر، گسترش رویکردهای میان‌رشته‌ای، به‌ویژه نشانه‌شناسی، راه‌های تازه‌ای برای تحلیل و کشف معانی در متن قرآن گشوده است. یکی از نظریه‌های تأثیرگذار در این حوزه، نظریه رمزگان‌های پنج‌گانه رولان بارت است که بر مبنای آن، متن نه مجموعه‌ای از نشانه‌ها، بلکه شبکه‌ای پویا از روابط معنایی تلقی می‌شود. این رمزگان‌ها شامل رمزگان هرمنوتیکی (پرسش و تعلیق در روایت)، کنشی (عمل و رویداد)، نمادین (تضاد و استعاره)، فرهنگی (ارجاعات تاریخی و اجتماعی) و معنایی (دلالت‌های واژگانی) است. سوره مبارکه فجر به دلیل ساختار روایی، تقابل‌های معنایی (نور و تاریکی، ایمان و طغیان) و ارجاعات تاریخی (عاد، ثمود، فرعون)، بستری مناسب برای مطالعه بر اساس الگوی پنج‌گانه بارت فراهم می‌آورد. پژوهش حاضر با تکیه بر نظریه بارت و با هدف تحلیل فرایند تولید معنا در سوره فجر، می‌کوشد لایه‌های هرمنوتیکی، کنشی، نمادین، فرهنگی و معنایی را شناسایی کند و سازوکار دلالتی متن را در بستر قرآنی آن تبیین نماید. به این ترتیب، این مقاله تلاشی است برای پیوند دادن مطالعات نشانه‌شناسی ساختارگرا با تحلیل‌های معناشناختی قرآن، تا از رهگذر آن، امکان فهمی ژرف‌تر از پویایی‌های معنایی سوره فجر فراهم شود.

پیشینه پژوهش: در رابطه با موضوع مورد بحث (رمزگان‌های پنج‌گانه سوره مبارکه فجر) پژوهشی یافت نشد. اما در خصوص این سوره تحلیل‌های ادبی زیادی صورت پذیرفته است، از جمله کدخدایی و صمدانیان (۱۳۹۸) در «بازخوانی معناشناسی سوگندها در سوره فجر با محتوای آن» از منظر معناشناسی، به قسم و مصادیق آن پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که آغاز شدن سوره‌ها با اسلوب قسم نشانگر امری مهم نزد خداوند است که برای تأکید آن، اسلوب قسم را برگزیده است و مقسم به در این‌گونه سوره‌ها با محتوای همان سوره ارتباط و تناسب معنایی دارد. اما پژوهش حاضر به انواع رمزگشایی و بافت معنایی و اسرار نهفته در آن توجه دارد.

آمنه فصیحی (۱۴۰۳) در مقاله «تحلیل ۱۵ آیه انتهایی سوره فجر» که از چهار جهت لغوی، صرفی، نحوی و بلاغی به بررسی این سوره پرداخته است، نشان می‌دهد که دستیابی به معانی و کاربرد

واژگان مهم سوره و تغییراتی که در ساختمان اصلی کلمات رخ داده، باعث دگرگونی ظاهر کلمات شده است.

مقاله دیگر با عنوان «تحلیل زیباشناختی هندسی سوره فجر و نقش آن در تفسیر» از کمال کشاورزی و همکارانش (۱۴۰۲)، به بررسی زیبایی‌های هندسی بین چهار بخش سوره فجر و شناخت زیبایی‌های داخلی هریک از بخش‌ها در چهارچوب علوم ادبی به‌ویژه علم بلاغت پرداخته است. اما قطعاً پژوهش حاضر از جهاتی با آن تفاوت دارد، زیرا مقاله مذکور از جهت زیبایی‌های ادبی و بلاغی بررسی شده است، درحالی‌که این پژوهش به لایه‌ها و رمزگان با رویکرد نشانه‌شناسی، به تحلیل موضوع پرداخته است.

اما در خصوص تحلیل‌های نشانه‌شناسی لایه‌ای در قرآن کریم، زریوند و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله «نشانه‌شناسی لایه‌ای رمزگان‌های سوره نازعات با تکیه بر نظریه رولان بارت» و پیرانی شال و زریوند (۱۳۹۹) در مقاله «نشانه‌شناسی لایه‌ای رمزگان‌های سوره المسد از منظر رولان بارت» رمزگان‌های پنج‌گانه رولان بارت را در این دو سوره تحلیل و بررسی کرده و مدعی شده‌اند که در این دو سوره رمزگان پنج‌گانه رولان یافت شده است. اما از آنجاکه موضوع مقاله پیش‌رو از نظر انتخاب سوره تفاوت دارد و نیز قرآن کریم گنجینه‌ای از معانی نهفته است و کشف رمزگان هر بخش یا سوره‌ای از آن خالی از فایده و لطف نیست، این پژوهش به‌نوعی به رمزگشایی سوره دیگر پرداخته است که از رهگذر آن می‌توان معانی ضمنی و لایه‌هایی را که به‌صورت بافت ناگستی به همدیگر گره خورده‌اند به دست آورد.

با توجه به اهمیت موضوع، ضمن بررسی و تحلیل انواع رمزگان در این سوره، تلاش بر این است که به سؤالات زیر پاسخ داده شود.

الف. نظریه رمزگان پنج‌گانه رولان بارت چه سازوکارهایی برای تحلیل معنای متن قرآن، به‌ویژه سوره فجر ارائه می‌دهد؟

ب. تعامل میان رمزگان‌های هرمنوتیکی، کنشی، نمادین، فرهنگی و معنایی چگونه منجر به تولید لایه‌های متعدد معنا در سوره فجر می‌شود؟

۱. مباحث و تعاریف کلی نظریه

نشانه‌شناسی که سوسور، زبان‌شناس سوئیسی، آن را مطرح کرد، زبان را نظام یا ساختار گفتاری

می‌داند که بر نشانه‌ها استوارند. نشانه‌ها همان واژگان هستند که بینشان قرارداد معنایی منعقد است که پیوسته این نشانه‌ها به یکدیگر ارجاع داده می‌شوند. به عبارتی، زبان نظام دال و مدلولی است که مدام به یکدیگر ارجاع داده می‌شود. دال و مدلول بر اساس قراردادی مشترک میان اعضای جامعه زبانی با یکدیگر پیوند می‌یابند و نشانه پدید می‌آید و این قرارداد یک رمز را به وجود می‌آورد. از این رو، هر نشانه یک رمز است و مجموعه نشانگان مجموعه رمزگان را شکل می‌دهد (صفی‌ی و سلامی، ۱۳۹۰، ص. ۳). به اعتقاد سوسور، واژگان یا همان نشانه‌ها مناسباتی با هم دارند و کشف و شناسایی این مناسبت‌ها نشانه‌شناسی است. بر پایه این رویکرد، گستره نشانه‌ها چیزی فراتر از دانش زبان‌شناسی را در بر می‌گیرد و در زمینه‌های گوناگون زندگی بشر مصداق می‌یابد، تا آنجا که ارائه تعریف درست و دقیق از مفهوم تمدن، بدون در نظر داشتن قابلیت‌های ارتباطی نشانه‌ها تحقق‌پذیر نخواهد بود (حق‌طلب و همکاران، ۱۴۰۱، ص. ۲). رولان بارت، نظریه‌پرداز فرانسوی، یکی از مشهورترین متفکرانی است که تحت تأثیر سوسور، نشانه‌شناسی را به عنوان یک دانش بررسی کرد. لذا چرخش از رویکردهای کلاسیک ادبی به تحلیل ساختارگرایانه و نشانه‌شناسانه موهون افرادی همانند بارت است. او در حرکت نشانه‌شناسی در اواخر دهه ۶۰ میلادی به سمت مطالعات فرهنگی بسیار تأثیرگذار بوده (صفی‌ی و سلامی، ۱۳۹۰، ص. ۳). از منظر او، هر متنی به گونه‌ای متفاوت، به دریایی از متن‌های پیشین بازمی‌گردد، اما برخی از نوشتارهای می‌کنند با تأکید بر معنایی خاص، خواننده را از مرتب ساختن آزادانه متن با این نوشتارهای پیشین بازدارند. این متن‌ها خواننده را در مقام مصرف‌کننده صرف، یک معنای ثابت در نظر می‌گیرد، حال آن‌که یک متن پیشرو از دیدگاه بارت، خواننده را به یک تولیدکننده تبدیل می‌کند (اسپرهم و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۴). از نگاه او، بین متن خواندنی و متن نوشتنی تفاوت وجود دارد. در متن خواندنی، خواننده فقط اطلاعات لازم را از متن کسب می‌کند و متوقف می‌شود و ادامه‌ای صورت نمی‌گیرد، اما در متن نوشتنی خواننده است که تولید معنا می‌کند، تا جایی که می‌تواند حتی متنی را بازنویسی کند. همچنین در متن خواندنی، کنشی صورت نمی‌گیرد و خواننده منفعل است، اما در متن نوشتنی، خواننده در مقام کنشگر قرار می‌گیرد و می‌تواند بارها متنی را تولید کند و معناهای گوناگون را بازنویسی کند (وحدانی‌فر و صفی‌خانی، ۱۴۰۱، ص. ۸۷۷). با توجه به این توضیحات، مشخص می‌گردد که مفهوم «رمز» در نشانه‌شناسی امری بسیار پایه‌ای و اساسی است. به باور سوسور، نشانه‌ها هنگامی با یکدیگر متصل می‌شوند و ارتباط برقرار می‌کنند که قادر به

تولید معنا باشند. معنای نشانه، ارتباط مستقیم به رمزی دارد که در آن موجود است. پس رمزگان رمزی را به وجود می‌آورد که خارج از آن، چیزی به نام نشانه نیست؛ هر آنچه هست در محیط معنا پیدا می‌کند (وحدانی‌فر و صفیخانی، ۱۴۰۱، ص. ۸۷۸). او برای تبیین کیفیت نقش‌آفرینی دال‌ها، به رمزگان‌هایی اشاره کرده است که توجه به آن باعث می‌شود تا خواننده هنگام مطالعه متن تولیدی، آن را به خوانه‌ها یا آحاد کوچک‌تر معنایی تقسیم کند و در گام بعدی، با نظم‌دهی مجدد خوانه‌ها، متن را بازسازی نماید. این رمزگان در پنج دسته جای می‌گیرند که عبارت‌اند از: هرمنوتیکی یا چیستانی، کنشی، معنابنی (Semantic)، فرهنگی و نمادین (هادی‌خواه و همکاران، ۱۴۰۱، ص. ۵۵). قرآن کریم از چنین متونی است که لایه‌های متعدد معنایی و گنجینه‌هایی از معارف گوناگون فلسفی، عرفانی، کلامی، علمی، سیاسی و... دارد که هریک نمود عینی و متنی یک نظام رمزگانی‌اند. این کتاب مقدس مقصدی بسیار نامتناهی برای بررسی‌های زبان‌شناسی، خصوصاً نشانه‌شناسی رولان بارت است تا به واسطه آن، پرده از برخی معانی سربه‌مهر آن برداشته شود (پیرانی‌شال و زریوند، ۱۴۰۱، ص. ۵۲). بارت برای تحلیل داستان «سارازین»، این داستان را به ۵۶۱ واحد معنایی تقسیم می‌کند و سپس این واحدها را تحت پنج رمز (که روی هم رمزگان روایت را تشکیل می‌دهند) طبقه‌بندی می‌کند. این رمزها عبارت‌اند از: رمز هرمنوتیک، رمز معنابنی، رمز کنشی، رمز فرهنگی،

رمز نمادین. مقصود بارت از هر رمز جنبه‌ای از متن است که خواننده بتواند معنایی را برای آن قائل شود (حاجی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴، ص. ۱۲۶).

۲. انواع رمزگان سوره مبارکه فجر

در این سوره تعلق به دنیا از آن رو که طغیان و کفران به دنبال دارد، مذمت شده است و اهل دنیا را به شدیدترین عذاب دنیا و آخرت تهدید می‌کند و روشن می‌سازد که انسان به دلیل کوتاه‌فکری‌اش خیال می‌کند اگر خدا به او نعمتی داده است به دلیل کرامت و احترام او نزد خداست، و آن‌که مبتلا به فقر و فقدان است، از آن روست که در درگاه خدا خوار و بی‌مقدار است، ولی به دلیل پندار غلطش هر فساد و طغیانی را مرتکب می‌شود (طباطبایی، ۱۳۸۱، ج. ۲۰، ص. ۴۶۴). در بخش اول این سوره به سوگندهای متعددی که در نوع خود بی‌سابقه است برخورد می‌کنیم که خود مقدمه‌ای برای تهدید طغیانگران به عذاب الهی است. در بخش بعدی به شماری از اقوام سرکش گذشته

مانند قوم عاد و ثمود و فرعون و انتقام شدید خداوند از آنان اشاره شده است، تا جباران هر زمانی بدانند که مورد مؤاخذه خداوند قرار می‌گیرند. در آخرین بخش این سوره، مسئله قیامت و سرنوشت مجرمان و کافران، و همچنین پاداش بزرگ صالحانی که صاحب نفس مطمئنه‌اند، یاد می‌شود.

۱-۲. رمزگان هرمنوتیک

رولان بارت رمزگان هرمنوتیک را مجموعه واحدهایی تعریف می‌کند که نقش آن‌ها بیان یک سؤال و پاسخ به شیوه‌های متفاوت است و نیز حوادثی متنوع که یا برانگیزنده پرسش‌اند یا به تأخیرآورنده پاسخ؛ یا این که معمایی بسازیم و سپس رمزگشایی‌اش کنیم (زریوند و همکاران، ۱۴۰۱، ص. ۲۶۰). ارتباط بین این رمزگان و اصطلاح اصلی آن، یعنی تأویل و تفسیر متن، گویای این مطلب است که هدف این رمزگان جلب توجه خواننده به طرح پرسش‌ها و پاسخ به آن‌ها در راستای تفسیر متن است؛ امری که باعث مشارکت هرچه بیشتر خواننده در فهم دلالت‌های متن می‌شود (قهرمانی و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۳۲). طبق نظر بارت، رمزگان هرمنوتیکی یا معما حدهایی را در خود گرد می‌آورد که از طریق به نخ کشیده شدن آن‌ها (مثل جمله‌ای روایی) یک معما به وجود می‌آید و پس از تأخیرهایی، شیرینی روایت یعنی کشف پاسخ معما را موجب می‌شوند. در واقع، هر روایتی صلاح را در آن می‌بیند که حل معمایی را که خودش طرح می‌کند، به تأخیر بیندازد، چون حل شدن معما ناقوس مرگ روایت را می‌نوازد (اسپرهم و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۸). در متون مقدس دینی با توجه به شرایط سیاسی، دینی و اعتقادی، بسیاری از مسائل ابتدا به صورت هرمنوتیکی بیان می‌شوند و سپس متناسب با مقتضای ذهنی مخاطب و طی برخی مراحل فکری و عملی، با دلیل و حجت عقلی به آرامی رمزگشایی می‌شوند (حاجی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴، ص. ۱۲۷). البته رمزگان هرمنوتیکی مطرح در رمزگان‌های بارت با رمزگان هرمنوتیکی سنتی و فلسفی که در طرح پدیدارشناسی هوسرل مطرح می‌شود، تفاوت دارد و از زاویه‌های خاص به آن نگرسته می‌شود، به گونه‌ای که تنها به ایجاد سؤال در روایت و پاسخ‌گویی به آن می‌پردازد (زریوند و همکاران، ۱۴۰۱، ص. ۲۶۰).

در ابتدا، خداوند به تشریح کنش می‌پردازد، سپس به زمان‌های مهم (صبح، شب‌های دهگانه، شب و...) قسم یاد کرده است و با آوردن قسم‌های متوالی، معماهای درباره وقوع قیامت مطرح کرده که حاکی از یک امر مهم دارند. بنابراین اولین معمای مطرح شده از طریق سوگندهای پی‌درپی است که در خلال آیات این سوره رمزگشایی و پاسخ داده شده است، بدین صورت که آیا این نوع قسم‌ها

اهمیتی نزد خردمندان ندارند؟ «هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ» (فجر/۵). در این آیه هدف اصلی از کاربرست رمزگان هرمنوتیکی به صورت عینی، ملموس و مستقیم، جلب توجه خواننده به محور اصلی سوره است. بنابراین آغاز این سوره با قسم «واو» است که بر واژگان ابتدایی (الفجر، لیل عشر، الشفع، الوتر، لیل) وارد شده است. به نظر می‌رسد، بیان این‌گونه سوگندها نیز با ذکر معاد جسمانی و برپایی قیامت و رسیدگی به اعمال بندگان تناسب و هماهنگی داشته باشد، زیرا فجر نشان تمام شدن یک دوره رنج و زحمت و صبر در برابر ناملازمات و شروع دوباره زندگی و حیات انسان‌ها با وصفی تازه است (کدخدایی و صمدانیان، ۱۳۹۸، ص. ۱۲۳). کاربرد این قسم‌های متوالی و اقرار گرفتن با هل استفهامی، بر اهمیت قسم‌های یادشده افزوده است. این نوع تعبیرات در نوع خود بی‌سابقه و حکایت از امر مهمی دارد که به خودی خود تداعی‌گر سؤالی در ذهن می‌گردد و مخاطب را متوجه اهمیت این موضوع می‌گرداند که آن امر مهم که قرار است اتفاق بیفتد، چگونه اتفاق خواهد افتاد و فرجام آن به چه صورت خواهد بود؟! این خود مقدمه‌ای بر تهدید جباران به عذاب الهی است. بنابراین می‌بینیم آیات کوتاه اما پرتین و تکان‌دهنده‌اند و اندازهای زیادی را با خود دارند. «فجر» در لغت به معنای شکافتن وسیع است، اما در اصطلاح یعنی روشنی و سپیده‌دم صبح که پرده ظلمت شب را می‌شکافد و سرچشمه نور را از میان افق منفجر می‌سازد و بندهایی را باز می‌کند که بر حرکت و حیات زندگان زده شده است و هستی را نورباران و زندگی را دگرگون می‌سازد (خرم‌دل، ۱۳۷۹، ص. ۱۲۹۴). فجر همان صبح عید قربان یا اول ذی‌الحجه است که دارای اهمیت است. «لیال عشر» ده روز اول ذی‌الحجه دارای جایگاه فوق‌العاده و نیز تنکیر آن برای تعظیم است. به همین صورت، سه کلمه دیگر که بر آن‌ها قسم وارد شده است دارای اهمیت ویژه هستند و سوگند خوردن به آن‌ها به معنای برجسته بودن موضوع است. آیه «هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ» خود بیانگر این امر است که معماهای مطرح‌شده، بسیار دقیق و اساسی هستند، البته برای اندیشمندان و صاحبان خرد. جواب قسم‌های مذکور حذف شده‌اند، چون آیات بعدی که از عذاب اهل طغیان و کفران در دنیا و آخرت و ثواب نفوس مطمئن خبر می‌دهند، بر آن‌ها دلالت دارند و می‌رسانند که سوگندها برای اثبات این معنا بوده که خدای تعالی به بعضی از خلایق نعمت می‌دهد و از بعضی دیگر دریغ می‌دارد، همه برای امتحان است، و حذف این جواب و اشاره به آن هم به طور کنایه رساتر است، و هم در باب تهدید و انذار و بشارت مؤکدتر است (طباطبایی، ۱۳۸۱، ج. ۲۰، ص. ۶۶۵۰). برای پاسخ این معماها در بافت سوره با انواع پاسخ‌ها روبه‌رو می‌شویم؛ موضوعیت، نوید پاسخ‌گویی، پاسخ جزئی،

پاسخ تعلیق و در نهایت، افشای حقیقت، یعنی پاسخ‌گویی به صراحت. البته ناگفته نماند همان‌طور که بارت معتقد بود، نیاز به حتمی بودن همه پاسخ‌ها نیست، گاهی اوقات ممکن است چند نوع از پاسخ‌ها آورده شوند. در ابتدای سیر آغازین سوره، صرفاً طرح این معماهاست و سپس پاسخ‌ها به حالت تعلیق درمی‌آیند. پاسخ موضوعیت زمانی داده می‌شود که نخستین رانش و حرکت‌های زمین برای برپایی روز رستاخیز آغاز می‌شود، گویا معماها و سؤالات چالش‌برانگیز برای این مطرح بودند تا از یک امر بسیار مهم خبر دهند و آن آغاز زندگی نوین است که نخستین شراره‌های آن با لرزش‌های پی‌درپی زمین شروع می‌شود: ﴿كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا﴾ (فجر/۲۱)؛ «این چنین نیست که می‌پندارید، هنگامی که زمین را به شدت در هم کوبند». تکرار «دک» که به معنای کوبیدن سخت است، موضوعیت پاسخ را برجسته‌تر می‌کند و کلمه «کلا» تصور نادرست و انحراف افکار آن‌ها نسبت به زندگی واپسین را رد می‌کند. بنابراین می‌بینیم که بین قسم‌های سؤال‌برانگیز، جمله‌های معترضه ذکر شده است. سپس به جزئیات پاسخ آن می‌پردازد، گویا جواب این معماها فقط یک پس‌لرزه زمین نیست و مراحل دیگری را نیز در بر دارد که آیات ۲۲ و ۲۳: ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ و ﴿وَجِئَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ...﴾؛ «و [فرمان] پروردگارت برسد، و فرشتگان صف اندر صف حاضر شوند، در آن روز دوزخ را بیاورند، در آن روز انسان متذکر شود و کجا این تذکر برای او سودمند افتد؟!»، بیشتر جزئیات آن را واکاوی می‌کند و صحنه دیگر از این رخداد را خلق می‌کند؛ تصویری از چگونگی روز حشر و حساب و کتاب و ترسیم می‌کند که در واقع، به بخش جزئیات پاسخ‌ها پرداخته است. طبق نظر بارت، پس از طرح این معما پاسخ به صورت تعلیق درمی‌آید و برای مخاطب معما ایجاد می‌کند و او را در حالت سردرگمی قرار می‌دهد و توقف ظاهری جواب سبب می‌شود که کلام در تمام وجود مخاطب جای بگیرد و به درکی درست از کلام نایل آید و به صورت غیرمستقیم بدان جواب ضمنی می‌دهد با ذکر کردن از اقوام گذشته مثل عاد و ثمود و سرکشانی همانند فرعون که خداوند به آن‌ها نعمت و فرصت عطا کرده بود، اما سرکشی و فریب نفس، آن‌ها را گرفتار طغیانگری کرد، در نتیجه، از راه مستقیم منحرف و گرفتار مفاسد اخلاقی شدند. گویا ذکر این سرگذشت‌ها بدین جهت است که فراغنه هر زمانی متنبه گردند که قطعاً این قسم‌ها و تذکرها برای آن است که روز سختی در پیش است. افشای حقیقت زمانی رخ می‌دهد که انسان همه صحنه‌ها را با چشم خویش مشاهده کرده است و نتیجه عملکرد خوب و بد را می‌بیند، چراکه چشم‌های حقیقت باز شده و زمان موعود فرا رسیده و هر آنچه نادیده گرفته یا از حافظه‌اش پاک شده، مجدداً رو می‌شود؛

مصادقش این آیه شریفه است: «يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى»؛ گویا فیلمی از زندگی‌اش مشاهده می‌کند که همه فراز و نشیب هایش در آن نمایش داده می‌شود و چه بسا از نتیجه عملکردش رضایت نداشته است و می‌گوید: «یا لیتنی قَدَّمْتُ لِحیاتی». بنابراین پایان سوره به صراحت یادآور این قضیه است که زندگی این دنیا بسیار ناچیز و مختصر و ناپایدار است و به زودی به پایان می‌رسد، سپس زندگی نوینی آغاز می‌شود که از دو حالت خالی نیست: یا نفس مطمئنه‌ای است که خدایش را راضی کرده است و اکنون با طیب خاطر در نعمت‌های خدا سیر می‌کند و در کنار بندگان مخلص و در مینوی ابدی آرام می‌گیرد و یا دارای عملکرد ضعیفی بوده است و در حسرت نعمت‌ها و زندگی ابدی حسرت‌گویان «یا لیتنی قَدَّمْتُ لِحیاتی» می‌گوید. در نتیجه، در این بخش مهم‌ترین هدف از طرح معماها و گاهی پاسخ تعلیقی، به معنای شدت و عظمت روز رستاخیز است، همان روزی که خداوند می‌فرماید: «إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا...» (غافر/۴۰).

۲-۲. رمزگان پروآیرتیک یا کنشی

این رمزگان با زنجیره رویدادها سروکار دارد که در جریان خواندن یا گردآوری اطلاعات که روایت به ما می‌دهد، ثبت می‌شود و نامی به خود می‌گیرد. مثلاً ما می‌گوییم صحنه مربوط به قتل، صحنه دستگیری و غیره (سجودی، ۱۳۸۷، ص. ۱۶۵). بارت رمزگان کنشی را دربردارنده واحدهای روایی می‌داند که با هم کلیت متن و روایت را شکل می‌دهند و همچون زنجیره‌هایی از کنش‌ها برای نام‌گذاری یک سکانس هستند (بارت، ۱۳۹۴، ص. ۲۶۱). رمزگان پروآیرتیک یا کنشی در نظام رمزگان پنج‌گانه رولان بارت، به «رشته کنش‌ها و اعمال» در یک متن می‌پردازد. این رمزگان برخلاف رمزگان نمادین یا هرمنوتیکی که بر پایه تعلیق و معنای پنهان استوارند، بر کنش‌های عینی و قابل رؤیت در متن تأکید دارند؛ کنش‌هایی که در امتداد یک روایت، زنجیره‌ای از دلالت‌های معنایی و احساسی را ایجاد می‌کنند. در این سوره، رمزگان کنشی به صورت متوالی و پی‌درپی آمده‌اند و هنگامی که خداوند از سرکشان دوران سخن می‌گوید اولین کنش که همان کنش قهر الهی است فعال می‌شود.

۲-۲-۱. کنش قهر الهی

در متنی چون قرآن و به‌طور خاص در سوره فجر که ساختاری هشداردهنده، تاریخی و قیام‌محور دارد، رمزگان کنشی نقشی اساسی در پویایی معنایی و حرکت روایت ایفا می‌کند. سوره فجر از همان آغاز با

مجموعه‌ای از سوگندها (فَجْر، لیالی عشر، زوج و وتر، لیل) فضایی استقرایی و منظره‌کنشی را ایجاد می‌کند. بلافاصله پس از آن، از اقوام گذشته چون عاد، ثمود و فرعون یاد می‌شود که با ساختارهای قدرت و ستم خود به سرکشی روی آورده بودند و فرود آمدن تازیانه عذاب، اولین کنش قهر الهی بود که آن‌ها را نابود کرد. در آیه ۱۳: ﴿فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ﴾؛ «پس پروردگارت تازیانه عذاب‌های گوناگون را بر آنان فرو ریخت» رمزگان کنشی با قوی‌ترین حالت خود بروز می‌کند. این طغیانگران که فساد کردند، می‌پندارند که اگر حقیقت و عدالتی در عالم باشد، باید به محض ارتکاب اعمال بدشان همانجا آن‌ا به مجازات الهی برسند، ولی نمی‌دانند اگر این‌طور باشد امتحان و تکلیف از میان برداشته بود (مطهری، ۱۳۸۹، ص. ۷۵). در این آیه، فعل کنشی صَبَّ به معنای «ریختن» (صَبَّ فَاصْبَبَ إِلَيْهِ، أَرْقُ فَارْقُ إِلَيْهِ) (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج. ۱، ص. ۵۱۸)، نه تنها به معنای فرو آوردن، ریختن است، بلکه به معنای ریزش سریع و بدون تأخیر است (شافعی، ۱۳۸۸، ص. ۳۴۳). این فعل بیانگر کنش سخت و مستقیم الهی است. «صَبَّ» نشانگر شدت، استمرار، و فراگیری عذاب است. «سوط» استعاره‌ای از شکنجه و تنبیه فیزیکی است که بار فیزیکی کنش را نیز افزایش می‌دهد. بنابراین در این معناشناسی کنشی، خداوند از مقام نظارت به مقام فعل جزایی مستقیم وارد می‌شود و در آیه ﴿فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ...﴾ (فجر/ ۱۵)؛ «اما انسان هنگامی که پروردگارش او را بیازماید...»، مراد از «انسان» در اینجا در اصل کافر است، اما به‌طور عام انسان مسلمان را هم در بر می‌گیرد که دارای چنین خیالات نادرستی باشد (عثمانی، ۱۳۷۷، ج. ۱۶، ص. ۵۰۷). فعل کنشی در این آیه، ابتلا و آزمایش الهی است. انسان در مواجهه با چنین کنش الهی، دو نوع عکس‌العمل کنشی از خود نشان می‌دهد: تصور غلط به او دست می‌دهد و نعمت‌های الهی را نتیجه صلاحیت و استعداد ذاتی خود می‌داند، و در نتیجه، کفران نعمت می‌کند. کنش دیگرش زمانی است که تنگدستی و فقر را نتیجه عدم صلاحیت خود می‌داند: «رَبِّي أَهَانَنِي»؛ «پروردگارم به من اهانت کرد». لذا این آیات نشان می‌دهند که انسان در برابر کنش امتحان الهی، واکنش‌های دلبخواهانه و خودمحور بروز می‌دهد، یعنی به جای درک ماهیت آزمایش، دچار برداشت‌های سطحی و مادی‌گرایانه از افعال خداوند می‌شود.

۲-۲-۲. کنش اجتماعی

اما آیات بیانگر کنش‌های اجتماعی آیات ۱۷ و ۱۸ است: ﴿كَأَلَّا بَلَّ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ۖ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾؛ «این چنین نیست که می‌پندارید، بلکه [زبونی، خواری و دور شدن شما از رحمت خدا برای این است که] یتیم را گرامی نمی‌دارید و یکدیگر را بر طعام دادن به مستمند

تشویق نمی‌کنید». رمزگان کنشی در این آیات، اجتماعی هستند، یعنی جامعه‌ای که فاقد کنش‌های مثبت مثل اکرام، اطعام، ترغیب و... است، خود را در معرض کنش قهری الهی قرار می‌دهد. همچنین آیه‌ای که بیانگر کنش‌های روز قیامت است، آیه «وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا» است. «جاء» یعنی «آمدن». آمدن خداوند به معنای تجلی اقتدار و حسابرسی نهایی است نه حرکت جسمانی. بیشتر مفسران آن را از متشابهات ذکر کرده‌اند که کسی جز خدا از کیفیتش اطلاع ندارد (عثمانی، ۱۳۷۷، ص. ۵۰۷). «صَفًّا صَفًّا» نیز کنشی بصری و عظیم از سوی فرشتگان است، یعنی آن‌ها همیشه فروتن و حاضر در صحنه دادرسی هستند.

۲-۳. کنش جزایی

کنش دیگری که در این سوره می‌توان به آن اشاره کرد، کنش پاداشی در پایان سوره است: «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ... فَادْخُلِي فِي عِبَادِي»؛ «ای جان آرام‌گرفته و اطمینان‌یافته!...! پس در میان بندگانم درآ». خطاب قرار دادن نفس مطمئنه نوعی کنش پاداشی محسوب می‌شود. بنابراین رمزگان کنشی در سوره فجر، بر سر سه کنش اصلی شکل می‌گیرد: کنش‌های الهی (قهر، حضور، جزا)؛ کنش‌های انسانی (طغیان، غفلت، بی‌عدالتی)؛ کنش‌های معاد محور (حضور خدا، خطاب به نفس، جزای اخروی).

۳. رمزگان معنایی

رمزگان معنایی در نظام رمزگانی رولان بارت به واژگان و نشانه‌هایی مربوط است که بار معنایی چندگانه، عاطفی، عرفانی، یا مفهومی دارند. این رمزگان دربرگیرنده معنای ضمنی با دلالت‌های ویژه‌ای است که از عناصر مختلف متن روایی مانند واژگان، تعابیر و جملات برداشت می‌شود. البته در این رمزگان بیشتر بر دلالت‌های روانی، احساسی و خصلت‌نما تأکید می‌شود (حاجی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴، ص. ۱۳۳). مقصود رولان بارت از رمزگان معنایی همان دال‌ها هستند. بنابراین، برای خوانش متن، جست‌وجو در مجموعه‌ای از واحدهای کوچک معنایی که به‌طور ضمنی بر چیزی یا شخصی یا مکانی دلالت می‌کنند ضروری می‌نماید (علوی مقدم و همکاران، ۱۴۰۲، ص. ۲۲۶). به بیان دیگر، لایه بیان در سامانه دلالتی ثانوی بر اساس لایه بیان و سطح محتوای نظام دلالتی نخست پایه‌گذاری می‌شود. این مهم باعث برجسته‌تر شدن کارکرد رمزگان معنایی در متن تولیدی می‌شود (حق‌طلب و همکاران، ۱۴۰۱، ص. ۹). این رمزگان معنا را از سطح لغت به سطح‌های گفتمانی، تفسیری و تداعی‌گر گسترش می‌دهد.

خواننده مطابق رمزگان معنایی به ویژگی معنایی و لغوی آیاتی مثل ﴿وَالْفَجْرِ ۝ وَلَيَالٍ عَشْرٍ﴾ دست می‌یابد. همچنین او با دریافت معنای اولیه، به صورت ضمنی به معنای ثانویه پی می‌برد و معنای ثانویه دال بر این است که ایمان و دریافت‌های روحی پس از ظلمت‌ها و تاریکی سختی حاصل گردیده است. بنابراین در سوره فجر، شماری از واژگان کلیدی چنین ساختار چندلایه‌ای دارند و به جای تنها یک معنای لغوی، مخاطب را در معرض مجموعه‌ای از برداشت‌های معنایی قرار می‌دهند. «الفجر» واژه‌ای با میدان معنایی چندگانه است: معنای صریح آغاز صبح، گسیختن شب، روشنایی. معنای ضمنی، نماد بیداری است. بنابراین، واژه‌ای به ظاهر زمانی، به یکی از پرتراکم‌ترین واژگان معنایی سوره تبدیل می‌شود. آیه مبارکه «وَلَيَالٍ عَشْرٍ» نیز دارای تراکم معنایی است که معنای صریح آن، ده شب (احتمالاً دهه ذی‌الحجه یا دهه آخر رمضان) است، اما به صورت ضمنی، بیانگر معنویتی است که در این ده شب به دست می‌آید، زیرا در فضیلت این شب‌ها بیان شده است که می‌تواند انسان را به قرب خداوند برساند. در نتیجه، معنای ضمنی آن می‌تواند زمان عرفانی، آمادگی روح برای قرب الهی، و تاریکی شب زمینه‌ساز خلوت با خالقش باشد. آیه دیگری که در آن، رمزگان معنایی به طور آشکارتری تجلی یافته است، آیه «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ» است. معنای صریح آن، روح آرام است و معنای ضمنی‌اش که آیات میانی سوره به آن اشاره کرده‌اند، نماد انسان مؤمن است که در برابر آزمون‌ها به تعادل رسیده است. رمزگان معنایی این واژه، آن را به یکی از قوی‌ترین مفاهیم انسان‌شناسی در قرآن بدل کرده است. در آیات شریفه «فَعَلَ رَبُّكَ / اِبْتَلَاهُ رَبُّهُ / اِزْجِعْنِي إِلَىٰ رَبِّكَ»، معنای صریح آن یعنی پروردگار تو. اما معنای ضمنی آن یعنی مالک، خالق، مدیر هستی، عامل آزمون و جزا، رحمت. راغب اصفهانی واژه «رَبِّ» را این‌گونه تعریف می‌کند: «الرَّبُّ فِي الْأَصْلِ التَّربِيَةُ وَهُوَ إِنْشَاءُ الشَّيْءِ حَالاً فَحَالاً إِلَىٰ حُدِّ التَّمَامِ» (اصفهانی، ۱۴۰۴، ج. ۱، ص. ۱۸۴). بنابراین، «رَبِّ» نه فقط خدا، بلکه به معنای «خدای تربیت‌گر تو» است. در رمزگان معنایی سوره، «رَبِّ» واژه‌ای است که تمام ساختار معنوی متن را حول خود شکل می‌دهد. آیه «فَادْخُلِي فِي عِبَادِي» نیز رمزگان معنایی را در خود جای داده است که مانند آیات قبل دارای معنای صریح و ضمنی است. معنای صریح آن عبارت است از: «به جمع بندگان من وارد شو» و معنای ضمنی‌اش ورود به دایره خاصان و مقربان است که به عنوان پاداش نیک برای بندگان صالح خداوند است. به صورتی دیگر نیز این رمزگان در آیه نمود یافته است به معنای «هم‌بودگی در ایمان» (اجتماع مؤمنان در مقابل جامعه طاغوتی). ترکیب «عبادی» در اینجا ناظر به هویت ایمانی انسان نجات یافته است.

در نتیجه، رمزگان معنایی در سوره فجر با بهره‌گیری از واژگان ساده، اما پُر بار، فضایی از معانی چندسطحی، پیچیده و باز می‌آفریند. واژگانی مانند «فجر»، «نفس مطمئه»، «عذاب»، «رب» و «إنسان» در این سوره، صرفاً ابزار پیام نیستند، بلکه کانون تولید معنایند. این سوره به واسطه این واژگان، ذهن مخاطب را از مفاهیم ظاهری به درک ساختارهای عمیق هستی‌شناختی، اخلاقی و عرفانی سوق می‌دهد. بر اساس این رمزگان، می‌توان گفت: سوره فجر علاوه بر این‌که غنای لغوی دارد، دارای وسعت معناسازی نیز هست.

۴. رمزگان فرهنگی یا ارجاعی

رمزگان فرهنگی چهارمین رمزگان از مجموعه رمزگان‌های پنج‌گانه رولان بارت است که بر ارجاع‌های بینامتنی و پیش‌دانسته‌های فرهنگی، دینی، تاریخی و اسطوره‌ای تکیه دارد. این رمزگان برخلاف رمزگان معنایی که در سطح واژه‌ها معنا تولید می‌کند، و برخلاف رمزگان هرمنوتیکی که بر تعلیق معنایی استوار است، معنا را در شبکه‌ای از دانسته‌های فرهنگی مشترک میان نویسنده و مخاطب تولید و بازخوانی می‌کند. این رمزگان مجرای ارجاع متن است به بیرون، به دانش عمومی، هنر، پزشکی، سیاست، ادبیات و غیره. رمزگان فرهنگی قلمرو اسطوره‌شناسی و ایدئولوژی است. در هم بافته شدن این مرجع‌ها حس واقعیت را در متن به وجود می‌آورند (سجودی، ۱۴۰۱، ص. ۱۵۰). این نوع رمزگان خواننده را به استفاده از دانش خود از جهان واقعی فرامی‌خواند تا بتواند به معنای متن پی ببرد. از نظر بارت، این دانش طبیعی است و از تجربه نشئت می‌گیرد و ریشه در منابع متنی دارد (مکاریک، ۱۳۹۳، ص. ۱۳۸). موضوع دیگری که در ارتباط با رمزگان فرهنگی باید در نظر داشت میان‌متنیت است. از دید بارت، از آنجاکه هر متنی میان‌متن متنی دیگر است، به ساحت میان‌متون تعلق دارد و جست‌وجو برای کشف منابع اثر یا عواملی که در خلق آن مؤثر بوده‌اند، ناشی از انشعاب و اسناد است (هادی‌خواه و همکاران، ۱۴۰۱، ص. ۵۳).

۴-۱. طغیان و سرکشی

مهم‌ترین واحدهای فرهنگی این سوره در یادآوری داستان تاریخی از طغیانگران و سرکشان گذشته، نمود یافته است. ذکر اقوام تاریخی مانند عاد، ثمود، فرعون در آیات ۶ تا ۱۱ نمونه‌هایی از ارجاعات تاریخی در بحث نافرمانی از خداوند هستند: «وَالَّذِينَ تَرَكَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۖ إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۖ الَّتِي لَمْ

يُخَلِّقْ مِثْلَهَا فِي الْبِلَادِ ۝ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ۝ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ۝»؛ «آیا ندانسته‌ای که پروردگارت با قوم عاد چه کرد؟ و [با آن شهر] اِرم که دارای کاخ‌های با عظمت و ساختمان‌های بلند بود؟ همان که مانندش در شهرها ساخته نشده بود؟ و با قوم ثمود آنان که در آن وادی [برای ساختن بناهای استوار و محکم] تخته‌سنگ‌ها را می‌بریدند؟ و با فرعون نیرومند که دارای میخ‌های شکنجه بود؟». در این آیات، سه نمونه از تمدن‌های کهن با وجهه قدرت، ثروت و استبداد معرفی می‌شوند. قوم عاد با ویژگی معماری عظیم (اِرم ذات العماد)، نماد قدرت مادی و غرور تمدنی است و مراد «از ذات العماد، نیرومندی و سطوت اسشان است» (طباطبایی، ۱۳۷۷، ج. ۲۰، ص. ۴۷۰) که با آیات آغازین سوره بافت معنایی ایجاد می‌کند، آنجایی که خداوند قسم‌های زیادی یاد کرد و از خردمندان خواست که درس عبرت بگیرند، زیرا با ارجاع دادن به داستان ثمود که با مهارت مهندسی در سنگ‌تراشی (جابوا الصخر)، نماد تکنولوژی زمانش بود، اما فاقد تقوا و خداجویی بودند، در نتیجه استعدادشان باعث نجاتشان نشد. در این رمزگان با ارجاعات فراوان، یکی دیگر از طغیانگران معروف را که خود را پروردگار برتر می‌نامید به نام فرعون به عنوان نماد مستبد معرفی می‌کند. یادآوری چنین داستان‌هایی با کد فرهنگی، ضمن اشاره تاریخی و فایده تاریخی آن، از حیث عبرت‌پذیری، تداعی‌کننده این مفهوم در ذهن است که در هر عصر و زمانی طغیانگرانی وجود دارند که باعث گمراهی خود و دیگران می‌شوند. بنابراین تحلیل نشانه‌شناختی این رمزگان نشان می‌دهد که این اقوام کد فرهنگی هشداردهنده در فرهنگ قرآنی هستند که مخاطب مسلمان با شنیدن نام فرعون بی‌درنگ تداعی‌هایی از ظلم، طغیان، ادعای خدایی و سرنوشت مختم به هلاکت را به ذهن می‌آورد. در نتیجه، سوره با استفاده از این ارجاعات نه تنها تاریخ می‌گوید، بلکه ما را از فعل آن‌ها برحذر می‌دارد.

۲-۴. یتیم و مسکین

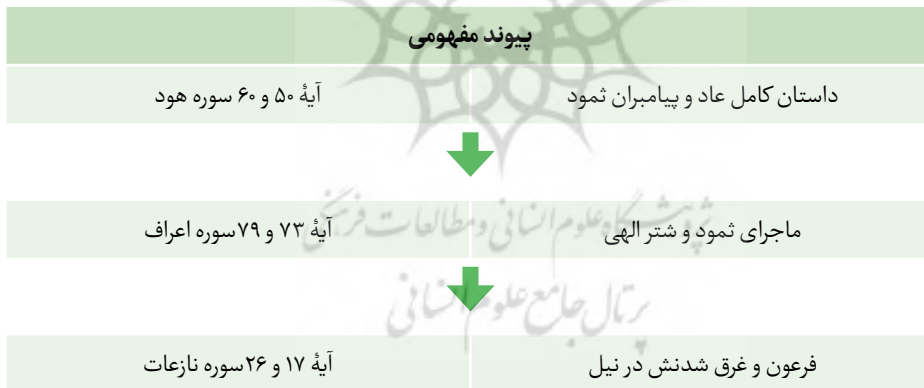
شاهد مثال‌ها از رمزگان فرهنگی در این سوره، یتیم و مسکین هستند که به عنوان نشانه‌هایی در فرهنگ دینی و اجتماعی ما نمود یافته‌اند. آیات ۱۷ و ۱۸ به این مسئله پرداخته است: ﴿كَأَبَلٌ لَّا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ۝ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۝﴾. در فرهنگ قرآنی، یتیم و مسکین تنها افراد نیازمند نیستند؛ آن‌ها نشانه‌های سنجش عدالت اجتماعی و دینداری حقیقی‌اند. در این آیات، ترک تکریم یتیم و عدم ترغیب به اطعام مسکین نشانه‌هایی از جامعه‌ای بیمار، خودمحور و بی‌اعتنا به ارزش‌های الهی است. در نتیجه، تحلیل رمزگان فرهنگی این آیات نشان می‌دهد که مخاطب مسلمان با شنیدن این آیات، بی‌درنگ به مفاهیم زکات، صدقه، عدالت اجتماعی و وظایف جامعه مؤمن در برابر مستضعفان ارجاع ذهنی می‌یابد.

۳-۴. نفس مطمئنه

نمونه دیگری از رمزگان فرهنگی را که می‌توان از این سوره استخراج کرد «نفس مطمئنه» به عنوان رمز فرهنگی - عرفانی است که آیات پایانی سوره به آن پرداخته است: «يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٧٧﴾ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً». «نفس مطمئنه» در ادبیات قرآنی و عرفانی یکی از مقامات سلوک معنوی است، یعنی آرامشی که در آن هیچ ترس و یا اندوه وجود ندارد و از رسیدن به پروردگار اطمینان دارد (اندلسی، ۱۹۸۳، ج. ۹، ص. ۷۴۲). این نفس برخلاف «نفس اماره» یا «نفس لوامه»، به آرامش کامل در برابر اراده الهی رسیده است، یعنی نفسی که صورتش سفید و نامه عمل آن به دست راستش داده می‌شود (اندلسی، ۱۹۸۳، ج. ۹، ص. ۴۸۹). بنابراین رمزگان ما را به ایمان و آرامش درونی و عرفان ارجاع می‌دهد. رمزگان فرهنگی در این سوره نقش پل معنایی میان «متن قرآنی» و «باورها و حافظه فرهنگی مخاطب» را ایفا می‌کند. مخاطب آشنا با فرهنگ اسلامی، با شنیدن ارجاعات تاریخی (عاد، ثمود، فرعون)، اصطلاحات اجتماعی (یتیم، مسکین) و مفاهیم عرفانی (نفس مطمئنه)، به لایه‌هایی فراتر از متن لغوی منتقل می‌شود.

ارجاعات این آیات، با دیگر بخش‌های قرآن مرتبط هستند:

آیات ۶ تا ۱۰ سوره فجر اوج فعال‌سازی رمزگان فرهنگی در این سوره هستند. ارجاع به سه قوم بزرگ، با استفاده از عناصر تاریخی، اسطوره‌ای، معماری، و روان‌شناختی، تصویر پیچیده‌ای از تمدن بدون توحید ارائه می‌کند. در نتیجه، تاریخ به اسطوره تبدیل می‌شود؛ اسطوره به نشانه‌شناسی اخلاقی بدل می‌شود، و در نهایت، مخاطب خود را در آینه تاریخ می‌بیند. این نوع رمزگذاری فرهنگی لایه‌ای عمیق از معنا را در سوره ایجاد می‌کند که فقط با شناخت بافت فرهنگی و تفسیر قرآن می‌توان آن را دریافت و تحلیل کرد.

۵. رمزگان نمادین

رمزگان نمادین یکی از بنیادی‌ترین لایه‌های رمزگشایی متن در نظریهٔ رولان بارت است که بر اساس تضادهای دوگانه، استعاره‌ها، نمادها و ساختارهای متقابل، معنا تولید می‌کند. به عبارتی، این رمزگان گروه‌بندی‌ها یا ترکیب‌بندی‌های قابل تشخیص است که به‌طور منظم و در شکل‌های متفاوت و به روش‌های گوناگون در متن تکرار شده‌اند و سرانجام ترکیب‌بندی غالب را می‌سازند (سجودی، ۱۴۰۱، ص. ۱۴۹). هم‌نشینی تقابل‌ها رمزگان نمادین ایجاد می‌کند که تأویل آن توسط خوانندگان، بازگشت‌پذیری و چندظرفیتی بودن متن را امکان‌پذیر می‌کند، یعنی می‌توان از هر نقطه از روایت وارد متن شد و با طرح کردن رازی که غیرقابل پیش‌بینی باشد، ایجاد تعمق کرد (حاجی‌زاده، ۱۴۰۴، ص. ۱۳۵). برخلاف رمزگان کنشی که مبتنی بر فعل و حرکت است، رمزگان نمادین در نظام تداعی‌های معنایی و ساختارهای تقابلی ذهنی عمل می‌کند و مخاطب را وارد بازی معناهای چندلایه می‌سازد.

سورهٔ مبارکهٔ فجر سوره‌ای است سرشار از نشانه‌های نمادین، تقابل‌های متضاد و استعاره‌های پر قدرت تصویری. این سوره علاوه بر بیان تاریخ، هشدار و قیامت، از نمادهایی استفاده می‌کند که در فرهنگ قرآنی و روان جمعی مخاطب مسلمان، معنایی عمیق و چندبعدی دارند. «الفَجْر» به مثابهٔ نماد آغاز و بیداری، در سطح صریح، زمان طلوع صبح است. برخی از مفسرین صحابه مانند حضرت علی علیه‌السلام، ابن عباس و ابن زبیر، «فجر» را به معنای وقت دمیدن صبح صادق دانسته‌اند (عثمانی، ۱۳۷۷، ص. ۵۰۱). صبح را ازان رو «فجر» می‌گویند که کائنه سپیدهٔ صبح دامن شب را می‌شکافد، مثل آبی که زمین را می‌شکافد (مطهری، ۱۳۸۹، ص. ۶۵). اما در رمزگان نمادین، مفهوم را بالاتر از این قرار می‌دهد: نماد خروج از ظلمتِ جهل به نورِ هدایت؛ نماد غلبهٔ حق بر باطل؛ نقطهٔ آغاز تحولی روحی یا اجتماعی. این سوگند سوره را با یک نشانهٔ روشن‌گر آغاز می‌کند. در برابر تاریکی (ضمنی)، فجر به عنوان نماد آگاهی، بیداری، آغاز نجات و حتی قیامت شناخته می‌شود. در «وَلَيَالٍ عَشْرٍ»، چه بسا مراد از آن از اول تا دهم ذی‌الحجه باشد، و اگر کلمهٔ «لیال» نکره به کار رفته، ازان روست که به عظمت آن اشاره کند نه این که عمومیت آن را برساند (طباطبایی، ۱۳۸۷، ج. ۲۰، ص. ۴۶۴)؛ نمادی از زمان خاص و «فرصت عرفانی». رمزگان نمادین این عبارت چنین است: شب = زمان انتظار، خلوت، آمادگی برای فجر. عدد ده = کمال؛ عدد رمزآلود در فرهنگ دینی. ترکیب «فجر» و «لیال عشر» یک قطب‌نمای نمادین

ایجاد می‌کند. از تاریکی شب‌های آزمون تا روشنایی فجر رهایی. «الْمُظْمِئَةُ» در برابر «الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ». اما در آیات «يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُظْمِئَةُ» و «فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ...» دو قطب کاملاً متضاد از روان انسانی به تصویر کشیده می‌شود. نفس مطمئنه: آرام، راضی، تسلیم خدا، پاداش و سپس ورود به بهشت که همان فضل الهی است، شامل او می‌گردد. در مقابل، نفس سرکش است که مضطرب، مغرور در نعمت، ناشکیبا در مصیبت و در نهایت، گرفتار عذاب الهی، محرومیت از نعمت‌هایش و طرد درگاه او می‌شود. رمزگان نمادین در اینجا ساختار دوگانه روان انسان را می‌سازد: نماد عرفانی آرامش و رضایت در برابر نماد اضطراب و بی‌ثباتی انسان دنیاپرست.

پس نهانی‌ها به ضد پیدا شود چون که حق را نیست ضد پنهان بُود

(مولوی، ۱۳۹۲، دفتر اول، ۵۷)

بنابراین این رمزگان در سوره فجر لایه‌ای استعاری - روان‌شناختی ایجاد می‌کند که در آن، مفاهیم الهی و اخلاقی در قالب نمادهای حسی و فرهنگی بازنمایی می‌شوند. فجر نه فقط زمان روز است، بلکه نماد بیداری است. نفس مطمئنه نه فقط فردی مؤمن، بلکه تجسمی از تعادل و ایمان انسانی است. این سوره با بهره‌گیری از رمزگان نمادین، نظامی تقابلی از معنا را می‌سازد که هم ساختار درونی متن را شکل می‌دهد و هم مخاطب را به درک عمیق‌تری از پیام الهی سوق می‌دهد.

نتیجه‌گیری

با بررسی سوره مبارکه «الفجر» از منظر نشانه‌شناسی رمزگان رولان بارت، این نتایج حاصل گردید که این سوره از هر پنج رمزگان برخوردار است و گفتمان بسیار پویایی را شکل می‌دهد. در سطح رمزگان هرمنوتیک

با طرح سؤالات ضمنی (قسم: و الفجر، و لیال العشر و ... هل فی ذلک قسم لذی حجر) و تعلیق پاسخ، مخاطب را در مسیر کشف و تأویل قرار می‌دهد. رمزگان هرمنوتیک در این سوره دست‌کم شامل ده آیه است که در خصوص یک امر بسیار مهم ایجاد ابهام می‌کند و آن آغاز زندگی نوین است که نخستین شراره‌های آن بالرزش‌های پی‌درپی زمین شروع می‌شود: «كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا». در آیات ۱۳، ۱۵ و ۱۶ رمزگان کنشی در قالب قهر الهی («فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ»)، گرفتاری («فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ...») و بیان نعمت و موهبت‌های الهی («يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ... فَادْخُلِي فِي عِبَادِي») در حق انسان‌ها بیان شده است. این رمزگان در واقع، بیانگر این است تا مخاطب آیات نتیجه اعمال نیک و بد خود را بداند. آیات بیانگر کنش‌های اجتماعی آیات ۱۷ و ۱۸ است: «كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ» ﴿وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾. رمزگان فرهنگی این سوره به وسیله یادآوری داستان تاریخی از طغیانگران و سرکشان گذشته، نمود یافته است، با یادآوری کردن اقوام تاریخی مانند عاد، ثمود و فرعون. آیات ۶ تا ۱۱ نمونه‌هایی از ارجاعات تاریخی هستند و در نهایت، رمزگان نمادین با ایجاد تقابل‌های معنایی بستری برای شناخت پیوندهایی معنایی است و مصداق «تُعرف الأشياء بأضدادها» می‌باشد. در مجموع، سوره فجر نه تنها متنی دینی و بلاغی، بلکه ساختاری نشانه‌ای و گفتمانی است که بر پایه رمزگان‌های درهم‌تنیده، درک متن را از حالت خطی به لایه‌ای ارتقا می‌دهد. تحلیل این سوره از منظر رمزگان بارت، افق جدیدی در مطالعات قرآنی، زبان‌شناسی و نشانه‌شناسی معاصر می‌گشاید.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی

نویسندگان در نگارش مقاله هیچ‌گونه کمک مالی مشخصی از نهادهای تأمین مالی در بخش‌های دولتی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نکرده‌اند.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان در نگارش و پژوهش مقاله مشارکت مساوی داشته‌اند.

اعلامیه هوش مصنوعی مولد و فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی در فرایند نگارش

در نگارش این مقاله از هیچ هوش مصنوعی استفاده نشده است.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان از جعل داده‌ها، تحریف، سرقت علمی و هرگونه سوءرفتار پژوهشی اجتناب کرده و اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تأیید همه آنهاست.

بیانیه دسترسی به داده‌ها

هیچ داده‌ای در دسترس نیست. تمام منابع در فهرست منابع درج شده‌اند.

فهرست منابع

قرآن کریم.

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴م). **لسان العرب**، (تحقیق و تصحیح جمال‌الدین میردامادی). بیروت: دار الفکر.
۲. اسپرهم، داود؛ شاگستاسی، مولود؛ و سالاری، عزیزالله. (۱۳۹۸ش). تحلیل روایی داستان نجیران و شیر مثنوی معنوی با رویکرد زبان‌شناسی رمزگان رولان بارت. **پژوهشنامه نقد ادبی و بلاغت**، ۸(۱)، ۱۹-۱. <https://doi.org/10.22059/jlcr.2019.71013>
۳. اندلسی، ابوحیان محمد بن یوسف. (۱۴۲۰ق). **البحر المحیط فی التفسیر**، (تحقیق صدقی محمد). بیروت: دار الفکر.
۴. پیرانی‌شال، علی؛ زربوند، نیلوفر. (۱۳۹۹ش). نشانه‌شناسی لایه‌ای رمزگان‌های سوره مبارکه المسد از منظر رولان بارت. **پژوهش‌های ادبی - قرآنی**، ۸(۲)، ۹۷-۱۱۵. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23452234.1399.8.2.5.2>
۵. حاجی‌زاده، مهین؛ غیبی، عبدالاحد؛ و احمدی، قادر. (۱۴۰۴ش). واکاوی داستان حضرت یوسف (ع) در قرآن کریم با تکیه بر نظریه رمزگان پنج‌گانه رولان بارت. **مطالعات سبک‌شناختی قرآن کریم**، ۹(۱)، ۱۲۰-۱۴۱. <https://doi.org/10.22034/sshq.2025.187548>
۶. حق‌طلب، رحمت‌الله؛ نوروز، مهدی؛ ضیاء خدادادیان، محبوبه. (۱۴۰۱ش). بررسی و تحلیل شاخه‌های تعلیمی قابوسنامه در ارتباط با روابط والدین - فرزند بر اساس رمزگان پنج‌گانه رولان بارت. **پژوهشنامه ادبیات تعلیمی**، ۱۴(۵۳)، ۸۳-۱۰۷. <https://doi.org/10.30495/pars.2022.690618>
۷. خرم‌دل، مصطفی. (۱۳۷۹ش). **تفسیر نور**. تهران: انتشارات احسان.
۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق). **مفردات ألفاظ القرآن**، (تحقیق و تصحیح صفوان عدنان داوودی). بیروت: دار القلم الشامیه.
۹. ربانی، مژگان؛ علوی‌مقدم، مهیار؛ فیروزی‌مقدم، محمود؛ و خیرآبادی، سهند. (۱۴۰۲ش). تحلیل بینان‌شانه‌ای رمان و فیلم «گاو خونی» بر اساس رمزگان روایی رولان بارت. **پژوهش‌های بین‌رشته‌ای**، ۹(۹)، ۲۴۱-۲۰۹. <https://doi.org/10.30465/lir.2022.34060.1241>
۱۰. زربوند، نیلوفر؛ پیرانی‌شال، علی؛ ناعمی، زهره؛ اسودی، علی؛ و مظفری، سودابه. (۱۴۰۱ش). نشانه‌شناسی لایه‌ای رمزگان‌های سوره مبارکه نازعات با تکیه بر نظریه رولان بارت. **مطالعات سبک‌شناسی قرآن کریم**، ۶(۱۱)، ۲۵۳-۲۷۵. <https://doi.org/10.22034/sshq.2023.362102.1230>
۱۱. کدخدایی، مرضیه السادات؛ صمدانین، محسن. (۱۳۹۸ش). بازخوانی معناشناسی سوگندها در سوره فجر با محتوای آن. **پژوهش‌های زبان‌شناختی قرآن**، ۸(۱۶)، ۱۱۱-۱۲۸. <https://doi.org/10.22108/nrgs.2019.101826.1039>

۱۲. سجودی، فرزانه. (۱۴۰۱ش). **نشانه‌شناسی کاربردی**. تهران: علم.
۱۳. شافعی، ام‌حزیمه. (۱۳۸۸ش). **لغات قرآن کریم**، (ترجمه حسین تاجی گله‌داری). بی‌جا: بی‌نا.
۱۴. صفی‌ئی، کامییز؛ سلامی، مسعود. (۱۳۹۴ش). توضیح و معرفی متدولوژی رمزگان پنج‌گانه رولان بارت با نمونه عملی از نمایشنامه فیزیکدان‌ها اثر فریدریش دورنمات. **مطالعات نقد ادبی**، شماره ۲۴-۲۵، ص. ۱۹۹-۲۲۱.
۱۵. طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۳۸۱ش). **تفسیر المیزان**. قم: دارالعلم.
۱۶. عثمانی، محمدتقی. (۱۳۷۷ش). **تفسیر معارف القرآن**، (ترجمه محمدیوسف حسین‌پور، جلد ۱۴). تربت جام: شیخ الاسلام.
۱۷. قهرمانی، علی؛ شیدایی، آرزو؛ و حسینی، صدیقه. (۱۳۹۸ش). تحلیل داستان «الغریب» نجیب کیلانی بر مبنای رمزگان پنج‌گانه بارت. **نقد ادب معاصر عربی**، ۹(۱۷)، ۲۵-۴۷. <https://dor.isc.ac.ir/dor/20.1001.1.23225068.1398.9.17.2.8>
۱۸. کشاورزی، کمال؛ مجد فقیهی، محمدعلی؛ عشایری منفرد، محمد؛ و طیب حسینی، سید محمود. (۱۴۰۲ش). تحلیل زیباشناختی هندسی سوره «فجر» و نقش آن در تفسیر. **قرآن‌شناخت**، ۱۶(۱)، ۲۷-۲۳.
۱۹. مطهری، مرتضی. (۱۳۸۹ش). **آشنایی با قرآن**، (جلد ۱۳). تهران: بنیاد علمی و فرهنگی استاد شهید مطهری.
۲۰. مکاریک، ایرنا ریما. (۱۳۹۳ش). **دانشنامه نظریه‌های ادبی معاصر**، (ترجمه مهراں مهاجر و محمد نبوی، چاپ ۵). تهران: آگه.
۲۱. مولوی، جلال‌الدین محمد بن محمد. (۱۳۹۲ش). **مثنوی معنوی**، (تصحیح کاظم عابدینی مطلق، چاپ ۲). قم: آوای ماندگار.
۲۲. وحدانی‌فر، امید؛ صفی‌خانی، اکرم. (۱۴۰۱ش). تحلیل روایی نمایشنامه در انتظار گودو بر مبنای نظریه رمزگان رولان بارت. **ادبیات معاصر جهان**، ۲۷(۲)، ۸۷۰-۸۹۷. <https://doi.org/10.22059/jor.2020.298308.1955>
۲۳. هادیخواه، فاطمه؛ اسفندیاری‌پور، هوشنگ؛ و یوسفی‌پور کرمانی، پوران. (۱۴۰۱ش). بررسی رمزگان ارجاعی و فرهنگی در آموزه‌های اخلاقی منظومه لیلی و مجنون نظامی بر اساس مبانی رمزگان از رولان بارت. **اخلاق در علوم و فناوری**، ص. ۵۳-۵۹.

References

The Holy Quran. [In Arabic]

1. Al-Andalusī, Abū Ḥayyān Muḥammad ibn Yūsuf. (1999). Al-baḥr al-muḥīṭ fī al-tafsīr [The surrounding ocean in exegesis] (Ş. Muḥammad, Ed.). Beirut: Dār al-Fikr. [In Arabic]
2. Al-Rāghib al-Iṣfahānī, Ḥusayn ibn Muḥammad. (1991). Mufradāt al-fāz al-Qurʾān [Vocabulary of Quranic words] (Ş. ʿA. Dāwūdī, Ed.). Beirut: Dār al-Qalam al-Shāmiyyah. [In Arabic]
3. Al-Sajūdī, Farzān. (2022). Nishānsināsī-yi kārburdī [Applied semiotics]. Tehran: ʿIlm. [In Persian]
4. Al-ʿUthmānī, Muḥammad Taqī. (1998). Tafsīr maʿārif al-Qurʾān [Exegesis of the knowledge of the Quran] (Vol. 14, M. Y. Ḥusaynʿpūr, Trans.). Torbat-e Jām: Shaykh al-Islām. [In Persian]
5. Esparham, D., Shāgashtasbī, M., & Sālārī, A. (2019). Taḥlīl-i ravāyī-yi dāstān-i nakhjīrān va shīr-i maṣnavī-yi maʿnavī bā rawish-i zabānshināsī-yi ramzgān-i Rūlān Bārt [A narrative analysis of the story of the hunters and the lion in Masnavi-ye Maʿnavi based on Roland Barthes' code linguistics]. Paghūheshnāmeh-yi Naqd-i Adabī wa Balāghat [Journal of Literary Criticism and Rhetoric], 8(1), 1–19. <https://doi.org/10.22059/jlcr.2019.71013> [In Persian]
6. Hādīkhvāh, F., Asfandiyārʿpūr, H., & Yūsufipūr Kirmānī, P. (2022). Barrisī-yi ramzgān-i ijādī wa farhangī dar āmūzihā-yi akhlāqī-yi manzūmah-yi Laylī wa Majnūn-i Nizāmī bar asās-i mabānī-yi ramzgān az Rūlān Bārt [An analysis of referential and cultural codes in the ethical teachings of Nizāmī's Laylī wa Majnūn based on Roland Barthes' code theory]. Akhlāq dar ʿUlūm wa Fannāwarī [Ethics in Science and Technology], 53–59. [In Persian]
7. Hājizādeh, M., Ghaybī, ʿA., & Aḥmadī, Q. (2025). Vākāvī-yi dāstān-i Ḥaḍrat Yūsuf (ʿA) dar Qurʾān-i karīm bā takyah bar nazāriyyah-yi ramzgān-i panjgānah-yi Rūlān Bārt [An analysis of the story of Prophet Joseph (PBUH) in the Holy Quran based on Roland Barthes' theory of the five codes]. Muṭālīʿāt-i Sabkshinākhtī-yi Qurʾān-i Karīm [Stylistic Studies of the Holy Quran], 9(1), 120–141. <https://doi.org/10.22034/sshq.2025.187548> [In Persian]
8. Haqṭalab, R., Nūrūz, M., & Žiyāʿ Khudādādiyān, M. (2022). Barrisī va taḥlīl-i shākhihā-

- yi ta'lamī-yi Qābūs-nāmah dar irtibāt bā ravābiṭ-i vālidāyn-farand bar asās-i ramzgān-i panjgānah-yi Rūlān Bārt [An analysis of the educational branches of Qābūs-nāmah in relation to parent-child relationships based on Roland Barthes' five codes]. Pazhūhesh-nāmah-yi Adabiyāt-i Ta'limī [Journal of Educational Literature], 14(53), 83–107. <https://doi.org/10.30495/pars.2022.690618> [In Persian]
9. Ibn Manẓūr, Muḥammad ibn Mukarram. (1993). Lisān al-'Arab [The tongue of the Arabs] (J. Mīrdāmādī, Ed.). Beirut: Dār al-Fikr. [In Arabic]
10. Khurramdal, Muṣṭafā. (2000). Tafsīr-i nūr [The light exegesis]. Tehran: Iḥsān Publications. [In Persian]
11. Kodkhodāī, M. al-S., & Samadāniyān, M. (2019). Bāzkhvānī-yi ma'nāshināsī-yi savgandhā dar sūrah-yi fajr bā muḥṭavā-yi ān [A semantic rereading of the oaths in Surah al-Fajr in relation to its content]. Pazhūhish'hā-yi Zabānshinākhtī-yi Qur'ān [Quranic Linguistic Researches], 8(16), 111–128. <https://doi.org/10.22108/nrgs.2019.101826.1039> [In Persian]
12. Makārīk, Ī. R. (2014). Dānish-nāmah-yi naẓariyyah-hā-yi adabī-yi mu'āshir [Encyclopedia of contemporary literary theories] (M. Muḥājir & M. Nabavī, Trans.) (5th ed.). Tehran: Āgāh. [In Persian]
13. Mowlānā, Jalāl al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad. (2013). Mašnāvī-yi ma'navī [The spiritual couplets] (K. 'Ābidīnī Muṭlaq, Ed.) (2nd ed.). Qom: Āvā-yi Māndigār. [In Persian]
14. Muṭahharī, Murtaẓā. (2010). Āshnā'ī bā Qur'ān [Introduction to the Quran] (Vol. 13). Tehran: Shahid Muṭahharī Scientific and Cultural Foundation. [In Persian]
15. Pīrānī-Shāl, 'A., & Zaryavand, N. (2020). Nishānsināsī-yi lāyah-ī-yi ramzgān-hā-yi sūrah-yi mubārakah-yi al-Masad az manẓar-i Rūlān Bārt [Layered semiotics of the codes of Surah al-Masad from the perspective of Roland Barthes]. Pazhūhish'hā-yi Adabī-Qur'ānī [Literary-Quranic Researches], 8(2), 97–115. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23452234.1399.8.2.5.2> [In Persian]
16. Qahramānī, 'A., Shaydā'ī, A., & Ḥusaynī, Ş. (2019). Taḥlīl-i dāstān-i "al-Gharīb" bih Qalam-i Najīb Kaylānī bar mabnā-yi ramzgān-i panjgānah-yi Bārt [An analysis of the story "Al-Gharīb" by Najīb Kaylānī based on Barthes' five codes]. Naqd-i Adab-i Mu'āshir-i 'Arabī [Critique of Contemporary Arabic Literature], 9(17), 25–47. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23225068.1398.9.17.2.8> [In Persian]

17. Rabānī, M., Alavī Muqaddam, M., Fīrūzī Muqaddam, M., & Khayrābādī, S. (2023). Taḥlīl-i baynā nishānah-ī-yi rumān va film-i "Gāv-e Khūnī" bar asās-i ramzgān-i ravāyī-yi Rūlān Bārt [An inter-semiotic analysis of the novel and film "The Bloody Cow" based on Roland Barthes' narrative codes]. Pazhūhish'hā-yi Baynrishthīṭ [Interdisciplinary Researches], 9(9), 209–241. <https://doi.org/10.30465/lir.2022.34060.1241> [In Persian]
18. Šafīī, K., & Salāmī, M. (2015). Towzīh wa mu'arrifi-yi metodoloژی-yi ramzgān-i panjgānah-yi Rūlān Bārt bā nimūnah-yi 'amalī az namāyishnāmah-yi fizīkdān-hā-yi Fīdrīsh Dūrrinmāt [Explanation and introduction of Roland Barthes' five-code methodology with a practical example from Friedrich Dürrenmatt's play "The Physicists"]. Muṭālī'āt-i Naqd-i Adabī [Literary Criticism Studies], 24–25, 199–221. [In Persian]
19. Šāfiī, U. Kh. (2009). Luqāt-i Qur'ān-i karīm [Words of the Holy Quran] (H. Tājī Galahdārī, Trans.). n.p.: n.p. [In Persian]
20. Ṭabāṭabāī, Sayyid Muḥammad Ḥusayn. (2002). Tafsīr al-mīzān [The balance in exegesis]. Qom: Dār al-'Ilm. [In Arabic]
21. Vaḥdānīfar, O., & Šafīkhānī, A. (2022). Taḥlīl-i ravāyī-yi namāyishnāmah-yi dar intizār-i Gūdū bar mabnā-yi naẓariyyah-yi ramzgān-i Rūlān Bārt [A narrative analysis of the play "Waiting for Godot" based on Roland Barthes' code theory]. Adabiyāt-i Mu'āšir-i Jahān [Contemporary World Literature], 27(2), 870–897. <https://doi.org/10.22059/jor.2020.298308.1955> [In Persian]
22. Zaryavand, N., Pīrānī-Shāl, 'A., Nā'imī, Z., Asadī, 'A., & Muẓaffarī, S. (2022). Neshāneh shenāsi-yi lāyah-ī-yi ramzgān-hā-yi sūrah-yi mubārakah-yi Nāzi'āt bā takyah bar naẓariyyah-yi Rūlān Bārt [Layered semiotics of the codes of Surah al-Nāzi'āt based on Roland Barthes' theory]. Muṭālī'āt-i Sabkshinākhtī-yi Qur'ān-i Karīm [Stylistic Studies of the Holy Quran], 6(11), 253–275. <https://doi.org/10.22034/sshq.2023.362102.1230> [In Persian]